

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

**ORTAÇAĞDAN KALMA BİR KÜLTÜR VARLIĞININ KORUMA-
ONARIM BAĞLAMINDA YENİDEN TANIMLANMASI SORUNU:
ŞEHZADE KORKUT CAMİİ (KESİK MİNARE) / THESEUS'UN
GEMİSİ PARADOKSU**

Yazar/Author: Uğur Yalçınkaya

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, IV, 2-13

Doi: 10.5281/zenodo.7413593

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01 Ağustos 2022; Kabul Tarihi: 16 Kasım 2022

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

**ORTAÇAĞ'DAN KALMA BİR KÜLTÜR VARLIĞININ
KORUMA-ONARIM BAĞLAMINDA YENİDEN
TANIMLANMASI SORUNU:
ŞEHZADE KORKUT CAMİİ (KESİK
MİNARE)/THESEUS'UN GEMİSİ PARADOKSU**

**THE ISSUE OF REDEFINING A MEDIEVAL CULTURAL
HERITAGE IN CONTEXT OF CONSERVATION AND
RESTORATION:
ŞEHZADE KORKUT MOSQUE(KESİK MİNARE)/
THESEUS' SHIP PARADOX**

Uğur Yalçınkaya*

* Yüksek Konservatör-Restoratör- Kültür Varlıkları Koruma Uzmanı, ugrylcnkaya1@gmail.com, 0000-0002-8900-2955.

Özet

Kültür varlıklarının korunması, onarılması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusu, günümüzde kültürel yaşamın önemli unsurlarından biri sayılmakta olup bu alanda yapılan çalışmalar ülkemizde ve dünyada artarak devam etmektedir. Ülkemizde kültür varlıklarını koruma çalışmaları 20. yüzyıl ortalarından itibaren ciddi olarak ele alınmaya başlamıştır ve halen ulusal ve uluslararası yasa, ilke ve kuramlarla sürdürülmektedir. Kültür varlıklarının yaşatılması ve geleceğe aktarılmasını karar verici toplumun bir seçim/tercih ve eleme süreci olarak değerlendirdiğimizde kimi zaman alınan kararlarla ilgili tartışmalar çıkabilmektedir. Bu makalede, tartışmaların günümüzdeki örneklerinden birisi olan Antalya-Kaleiçi'nde bulunan Şehzade Korkut Camii(Kesik Minare) ile ilgili alınan kararlar ve gerçekleştirilen uygulamalar teorik ve kuramsal koruma felsefesi ekseninde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kültür Varlıkları, Antalya, Kesik Minare, Koruma Yaklaşımı, Restorasyon, Konservasyon.

Abstract

The work of preserving, restoring and transferring cultural assets to future generations is considered one of the important elements of cultural life today. Studies in this field are carried out progressively in our country and in the world. In our country, the efforts to protect cultural assets have been taken seriously since the middle of the 20th century, and they are carried on with national and international laws, principles and theories. When we consider the preservation of cultural assets and their transfer to the future as a selection/preference and elimination process of the decision-making society, sometimes discussions may arise about the decisions taken. In this article, the decisions taken and the practices carried out regarding the Şehzade Korkut Mosque (Kesik Minare) in Antalya-Kaleiçi, which is one of the current examples of discussions, are discussed and evaluated within the scope of theoretical and theoretical conservation philosophy.

Keywords: Cultural Heritage, Antalya, Kesik Minare, Preservation Approach, Restoration, Conservation

GİRİŞ

Kültür varlıkları, tarihsel süreç içinde kendi başına veya çevresiyle birlikte yarattığı soyut veya somut tüm değerleri ile ve uygarlık tarihinin bir temsilcisi olarak korunması gereken bir öneme sahiptir. Günümüzde anayasal tanımları da bulunan bu terim¹ yaşanan çağın gerektirdiği ölçütlerde güncellenebilir ve değiştirilebilir bir tanımdır. Kültür varlıkları üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar, incelemeler, tanımlamalar veya değerlendirmelerin yapılması sırasında kullanılan kategorize etme yöntemleri (yaş, tarih, coğrafya, malzeme, dil, toplum/ırk, olay vs.) ile birlikte “tarihsel dönem” kategorisi de bunlardan birisidir. Yaşadığımız coğrafyada Ortaçağ’dan günümüze ulaşan sayısız kültür varlığının tanınması ile birlikte korunması ve yaşatılması konusunda çok sayıda çalışma olduğuna şahitlik etmekteyiz. Gerçekleştirilen çalışmaların tamamının “iyi niyetli” olduğunu varsaymakla birlikte, kimi zaman bu çalışmalarda tanımlama, koruma/onarma ve yeniden kullanma konularında “yaklaşım” farklılıklarından kaynaklanan eleştiri ve tartışmaları ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmaların temelinde, ülkemizde üzerinde durulan konu ile ilgili disiplinlerin gelişiminde görülen felsefi-teorik altyapı eksikliği ile bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan temel yaklaşım sorunları yer almaktadır.

Bu çalışmada yalnızca, Ortaçağ’dan kalma bir kültür varlığı olarak kabul edilen, en son çalışmalarla birlikte² Antalya-Kaleiçi’ndeki Şehzade Korkut Camii adıyla bildiğimiz ancak yerel toplumsal belleğin tanımı ile “Kesik Minare” anıtı ele alınacaktır. Konunun ele alınma biçiminde, ilgili disiplinlerin bazı kavramlarına atıflarda bulunulmuş, bununla birlikte bazı yeni kavramlara yer verilmiştir. Bu makalenin yazılış amacı, kültür varlıkları koruma-onarım disiplinine farklı bakış açıları sunmak ve kültürel mirasın korunması/yasatılması konusunda eksiklik olarak görülen koruma felsefesi konusuna katkıda bulunmaktır.

21.YÜZYILA KALAN MİRAS ASLINDA NE?

Toplumlar arası iletişim ve etkileşimler ile oluşan kültürel mirasın kimi zaman bulunduğu topraklarda egemenlik kurmuş olan ülkelere ait olduğu kabul edilebilmektedir. Ancak bu durum, kültürel miras kavramının bütüncül olarak ele alınamamasına neden olmaktadır. Kültür varlıkları tanımlanırken geçmişi ve geleceği ile birlikte irdelenmelidir. Kültür mirası tanımı yaparken “sahip” bulma/arama çalışmaları, gerilimlere neden olmaktadır. Kültürel mirasın varlığını belirleyen en önemli unsur ise kültür varlıklarıdır. Kültür varlıkları da ister soyut ister somut olsun; var olduğu, etkilendiği, etkilediği tüm kültürlere mal edilebilir. Bu nedenledir ki kültür mirasını tanımlarken “ortak kültürel miras” ifadesi esas alınmalıdır.

Günümüzdeki adı ile Şehzade Korkut Camii, yapı olarak varlığının bilindiği ve izlerinin görüldüğü Eskiçağ’ın sonu, Ortaçağ’ın başlarından başlayan yolculuğu ile çoğunlukla dini yapı olarak kullanılmıştır (URL-1). Yakın Cumhuriyet tarihinde yapı

¹ Günümüzdeki anayasal tanım: "Kültür varlıkları" tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır. (2863 Sayılı Kültür Varlıkları Koruma Kanunu, Madde 3/a)

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Gamze Heinz, “O Şimdi Bir Cami; Panhagia, Antalya Kesik Minare”, *Amisos* 5/9, 2020: 324-342.

kullanılamaz hale gelmiş ve harabeye dönmüştür. Günümüz de dahil olmak üzere geçirdiği tüm dönemlerin izlerini barındıran, sahip olduğu somut unsurlar ile birçok bilim alanını ilgilendiren veriler içeren ve kültürel mirasın bir parçası olarak varoluşunu sürdüren bir yapı niteliği taşımaktadır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda yapının Ortaçağ'a ait ve korunması gereken bir kültür varlığı olduğu ile ilgili şüphe yoktur. Söz konusu yapı, karar verici kurumlar tarafından da kültür varlığı olarak tescil edilmiş³ ve tescil fişindeki kullanım kısmında anıt olarak tanımlanmıştır (URL-2).

2019 yılında başlayan restorasyon çalışmalarıyla camiye dönüştürülen yapı, alınan karar ve gerçekleştirilen uygulamalarla günümüzdeki halini almıştır. Bu durum yapının ve yapının bir parçası olan minaresinin yer edindiği toplumsal hafızadaki kimliğini kaybetmesine neden olmuştur (Fotoğraf 1).

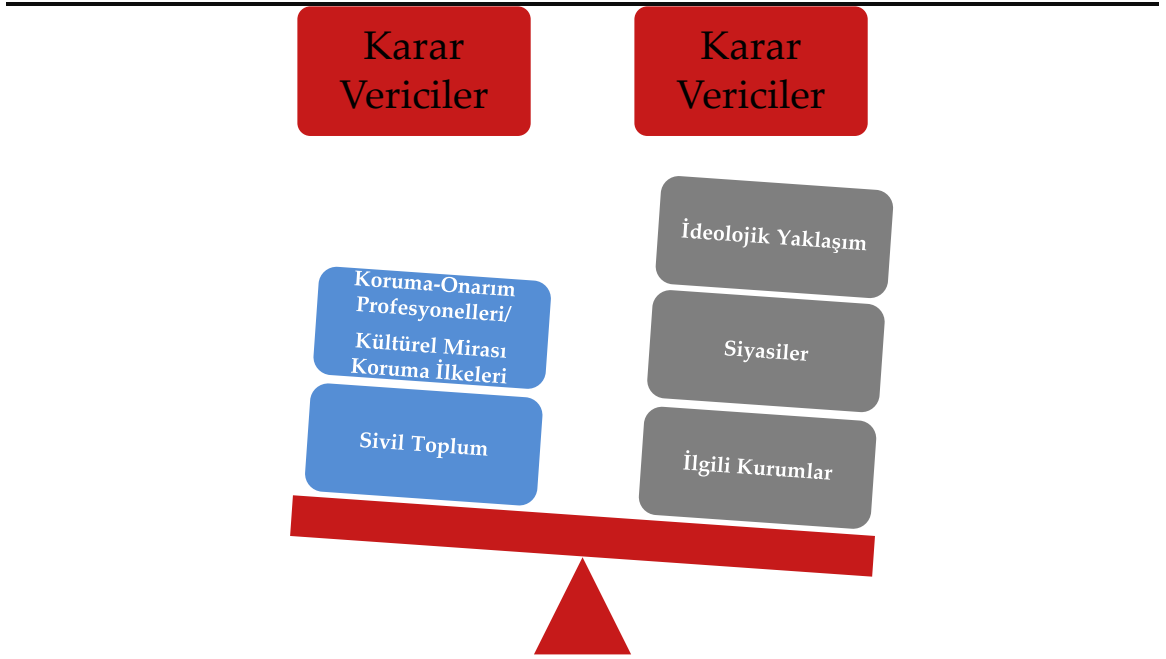
Fotoğraf 1 Şehzade Korkut Camii Restorasyon Öncesi (Solda), Şehzade Korkut Camii Restorasyon Sonrası (Sağda) (URL-3).

“KARAR VERİCİLER”-THESEUS’UN GEMİSİ

Bir ülkenin kültür varlıklarına bakış açısı, algılama biçimi, korumaya karşı takındığı tavır ve gösterdiği davranışlar yasalarda anlatımını bulur⁴. Koruma ile ilgili yasalar genellikle uluslararası kabul edilmiş ilkeler ile doğru orantılı şekillenmektedir. Ülkemizdeki koruma yasaları da kültür varlıklarını “katı” kurullarla koruyan bir içeriğe sahiptir. Ancak, binlerce yıllık geçmişe ait çok katmanlı ve çeşitli kültürel miras ögesi barındıran bir coğrafyada “koruma” işini toplumsal koruma bilincinden yoksun bir şekilde yalnızca yasalar çerçevesinde yürütmek ve sürdürmek oldukça zordur. Elbette ki muallakta kalınan hususlarda (ki bu sorun birçok koruma-onarım faaliyetinde yaşanmaktadır) karar verme süreçleri sonuçları itibarı ile sorunlar doğurmaktadır. İşte tam burada izlenmesi gereken yol ulusal ve uluslararası ortaya konulan ortak kararlar ve ilkelerle belirtilmiştir. Ne yazık ki kimi çalışmalarda “karar verici” mekanizmaların sergiledikleri farklı yaklaşımlar ya da yol gösterici hususların göz ardı edilmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan sonuçlar tartışmalı olabilmektedir.

³ Yapı, G.E.E.A.Y.K. tarafından 22.09.1979 yılında tescil edilmiştir (URL-2).

⁴ Emre Madran ve Mehmet Tunçer, "Koruma Kavramının Tarihsel Gelişmesi", *Kültürel Miras Mevzuat*, ed. M.S. Akpolat,(Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014), 3.

Şekil 1 Kültür Varlıklarının Korunmasında Karar Vericilerin Dengesini Gösteren ‘‘Tahterevallli Etkisi’’

Şekilde belirtilen bir takım ‘‘karar verici’’ mekanizmalar koruma-onarım faaliyetlerinde birlikte hareket etmesi gerekirken, ne yazık ki bir taraf hep ağır basmaktadır. Yeniden işlev verilmesi planlanan tarihi yapılarda genellikle kararların tahterevallinin ağır basan tarafındaki güçler tarafından belirlenmesiyle gerçekleşmektedir. Korunmasına karar verilmiş ve kültür varlığı olarak kabul edilmiş eserlerin, koruma-onarımlarına yönelik faaliyetler antik çağlardan beri kaçınılmaz olmuştur. Bu faaliyetlerin her zaman sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve olumsuz sonuçları nedeniyle tartışılması da kaçınılmazdır.

Türkiye’de gerçekleştirilen koruma-onarım çalışmalarında sıklıkla yaşanan tartışmalar, kimi zaman haklı eleştirilerle, kimi zaman ise paradoksal tartışmalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmalardan birisi de tarihi bir referans olarak alınan ve antik çağlardan beri felsefi olarak da halen tartışılan ‘‘Theseus’un Gemisi’’ paradoksudur. Özetle, Plutarkos’un aktardığına göre⁵ Girit zaferinden başarıyla dönen Theseus’un Gemisi Atina’da koruma altına alınarak anıtsal bir nitelik kazanır. Malzemesi ahşap olan gemide zamanla oluşan bozulmalara karşı parçaların yenileri ile değiştirilmesi çözümü uygulanır. Uzun yıllar sürdürülen bu uygulama ile sonuçta geminin tüm parçaları yenilenmiş olur. Bu konuda temel sorular; -Gemi hala Theseus’un Gemisi midir? yoksa, -Parçaları yenilenen gemi başka bir gemi haline mi gelmiştir? Bu sorulara Antik Çağ filozoflarından başlayarak günümüze kadar çeşitli cevaplar verilmiş ve buradaki anıt (kültür varlığı olarak değerlendirirsek) felsefi boyutta tartışılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Theseus’un Gemisi’nde gerçekleştirilen onarımlarla ortaya çıkan sonucun felsefede konu edinildiği ve doğruyu bulma noktasında tartışıldığı ortadadır. Kültür varlığı ölçütünde benzeşen yanlarıyla ele aldığımız ve

⁵ Plutarch, *Theseus- Romulus Parallel Lives*, çev. İo Çokona, (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları 2015), 21.

tartıştığımız bu konu üzerinden yüzlerce yıl geçmesine rağmen her çağda ortaya çıkan yeni düşünme biçimleri ekseninde yeni cevaplar ve çözümler üretme noktasında oldukça önemlidir.

Kesik Minare'ye dönecek olursak bir kültür varlığının, ait olduğu kültürel kimliklerin bütünüyle varlığını devam ettirebilmesi için ne gerekir? Buna kimler karar vermelidir? Ya da Theseus'un Gemisi'nde yapılan onarımlarla ilgili sorulan bazı soruları Kesik Minare için soralım. Kullanım işlevini tarihsel süreç içinde yitirmiş ve mevcut durumu ile kültürel bellekte anıtsal yapıya dönüşmüş olan Kesik Minarenin, tamamlanmış olması yapıyı başka bir esere mi dönüştürmüştür? Burada, içinde bulunduğu yapının camiye dönüştürülmesi gibi bir alt neden sorgulanabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, Kesik Minare içinde bulunduğu yapıdan bağımsız olarak bulunduğu coğrafi alanda kültürel belleklerde simgesel bir değere dönüşmüştür. Yalnızca bu sebeple bile olduğu gibi korunmaya değerdir. Daha geniş ölçekte ele alırsak, bahsettiğimiz yapının dönüştürülmesinin veya yeniden işlevlendirilmesinin temel nedeni tam olarak nedir? Yapının taşıdığı tüm değerleri ile birlikte kültürel mirasın bir parçası olarak korunması mı yoksa, tamamen farklı nedenlerle ele alınarak, taşıdığı çok çeşitli mirasın göz ardı edilmesi midir? Her halükârda, bu faaliyetlerin “karar vericileri” kimdir?

RIEGL'İN DEĞERLER YARGISI

*İnsan yapısının
kusurlarından biri, herkesin
inşa etmeyi istemesi, ama
kimsenin bakımla uğraşmak
istememesidir.*

Kurt Vonnegut⁶

Avusturyalı sanat tarihçisi ve kültürel miras kuramcısı Alois Riegl'e göre; *...Amaçlanmış anıtları anıt yapan şey onları yapanların başlangıçtaki niyetleriyken, amaçlanmamış anıtlara anıt niteliği kazandıran şey ise modern algı, bir başka deyişle, onları yapıldıkları andan daha sonra herhangi bir tarihi kişi, olay veya kavram ile bağlantılandırma, onlara bir tarihi değer atfetmedir⁷. Riegl, anıtları değerlendirirken, onları farklı “değer” kategorilerinde incelemiştir. Bu değerlerden birisi *tarihi değer* kavramıdır ve anıtın ilk yapıldığı andaki özgün haliyle ilgili olduğunu ifade eder. Bununla birlikte ele aldığı diğer bir kavram ise *eskilik değeridir*. Bu kavram ile de doğal yaşlanma ve eskime süreçlerinin eser üzerinde bıraktığı somut izlerdeki değerden ve onun öneminden bahsetmektedir. Riegl'in ele aldığımız yapı ile ilgili tartışılabilir kavramı ise *kullanım değeridir*. Yapıların (kültür varlığının) bakım problemini kolaylaştırdığı için kullanım değeri önem taşımaktadır. Bu değer yapının bugün içinde bulunduğu toplumun, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşantısına ve bunlardan doğan ihtiyaçlarına göre değişmektedir.*

⁶ Kurt Vonnegut, *Daha Ne Olsun: Mezuniyet Konuşmaları (This Isn't Nice, What Is?: Advice for the Young)*, Çev. Algan Segintüredi, (İstanbul: A.P.R.I.L. Yayıncılık 2014), 104.

⁷ Alois Riegl, *Modern Anıt Kültü*, Çev. Erdem Ceylan (Ankara: Daimon Yayınları 2015), 34.

Yapılara yeniden işlev verme/fonksiyon kazandırma *kullanım değeri*yle ilgilidir. Yine Kesik Minare özelinde atıfta bulunabileceğimiz başka bir değer kavramı ise, *amaçlanmamış anıttır*. Bu kavram, belli bir kişi veya olayı anımsatacak bir anıt olması amacıyla bilinçli bir biçimde tasarlanıp yapılmamış, ancak daha sonra zamanın geçişinin izlerini taşıması ve/veya belli bir döneme işaret ettiğinin düşünülmesi nedeniyle anıt değeri kazanmış eserdir. Kesik Minare’de tam olarak amaçlanmamış anıt olma özelliği kazanmıştır. Riegl’in daha birçok *değer* kavramları bulunmakta olup, ele aldığımız konu özelinde bu kadarıyla yetinilmiştir.

KORUMAYA YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ GÖZ ARDI EDİLEN: J. RUSKIN⁸

...*Onsuz yaşayabiliriz,
onsuz ibadet edebiliriz, ama
onsuz hatırlayamayız...*

J. Ruskin

John Ruskin’in korumaya bakış açısını, yaşadığı dönemin koşulları ve kuramını geliştirdiği İngiltere’de olan işlerle sınırlı tutmamız ya da tutmamamız, onun yaklaşımından 21. yüzyılda nasıl yararlanacağımızla doğrudan ilişkilidir. Ruskin’in, kültür varlıklarının koruma-onarımlarına yaklaşımını, yaşadığı dönem ve fikirleri bakımından tam olarak “romantizmi” savunmaktadır. Yaşadığı dönemdeki bakış açısını ve görüşünü şöyle yansıtır; *Modern zamanların ilkesi (sanırım en azından Fransa’daki duvarcılar tarafından kendilerine iş yaratmak için sistematik olarak uygulanan bir ilke, St. Ouen Manastırının sulh hakimleri tarafından aylaklara iş verme yolu olarak⁹ yerle bir edilmesi durumunda olduğu gibi) binaları önce bakımsız bırakmak, sonrasında da restore etmek. Anıtlarınızın bakımını düzgün yaparsanız onları restore etmeye gerek duymayacaksınız...*¹⁰. Eğer dikkatli ve hakkaniyetli bir yaklaşımla bakacak olursak, günümüzde her yıl gerçekleştirilen yüzlerce koruma-onarım faaliyetlerinde de benzer bir durum olduğunu görürüz. Elbette ki iyi projeleri dışında tutmakla birlikte, koruma-onarım adı altında zarar verilen, yok edilen geri döndürülemez kayıplara yol açan çok sayıda ‘restorasyon’ çalışmasını üzülerken görüyoruz. Ruskin’in; *...o halde restorasyondan hiç bahsetmeyelim, Bu iş, baştan aşağı yalandır..*¹¹. sözleri restorasyona karşı olmaktan çok, yanlış ve hatalı uygulamalar nedeniyle itiraz ettiği bir durumdur. Ruskin restorasyona tepkisinin altında yatan temel nedenlerden birisini de şu şekilde açıklamaktadır: *Onlara herhangi bir şekilde dokunmaya hakkımız yok, onlar bizim değil. Onlar kısmen kendilerini inşa edenlere, kısmen de insanlığın bizden sonra gelecek tüm nesillerine ait*¹².

Aşırı restorasyona tepkisiyle bilinen Ruskin, yanlış, hatalı ve gereksiz uygulamalardan ziyade, basit ve önleyici koruma uygulamalarını, *çatıya zamanında yerleştirilmiş birkaç kurşun levha, yağmur oluklarından zamanında süpürülüp atılmış birkaç*

⁸ İngiliz Yazar, şair, sanat ve toplum eleştirmeni. (1819-1900)

⁹ *Aylaklara iş verme yolu olarak*: Rouen’deki St Ouen Gotik Kilisesi 1846-52 arası Viollet le Duc yönetiminde “restore” edilmişti.

¹⁰ John Ruskin, *Belleğin Lambası-Seçme Yazılar 1*, Çev. Ali N. Tezel (İstanbul: Corpus Yayınları 2016), 76.

¹¹ Ruskin, *Belleğin Lambası*, 76.

¹² Ruskin, *Belleğin Lambası*, 77.

*ölü yaprak ve dal, çatıyı ve duvarları harap olmaktan kurtaracaktır*¹³ sözleriyle açıklamaktadır. Bu yaklaşımın önemi günümüzde çok daha iyi anlaşılmiş, “pasif önleyici koruma” tanımıyla konservasyonda “minimum müdahale” prensibini destekleyici bir yaklaşım biçimi olarak değer kazanmıştır.

Koruma-Onarım müdahalelerin şiddeti cami olarak kullanılmasına yönelik tamamlanan ve hatta Kesik Minare’si, kesik haliyle anlam kazanmış bir kültür varlığına dönüşmüşken tamamlanarak sunulan bir eserde, Ruskin’in görüşleri ne yazık ki anlamını kaybetmektedir. Oysaki Şehzade Korkut Camii son müdahalelere kadar hiç kullanılmayarak kültürel miras içinde zaten başka bir anlam kazanmıştı ve harabe halinde iken dahi tarihsel/estetik bir anlam taşımaktaydı. Ruskin’e danışılıyorsa, muhtemelen çevresel ve strüktürel sorunları minimum müdahalelerle giderip öylece bırakılmasını ve bu yöntemle yaşatılmasını önerirdi.

KABUL EDİLEBİLİR TEORİLER GELİŞTİRME

*Restorasyonun
en sapkın yanı, hayal ederek restore etmektir.*

C. Brandi

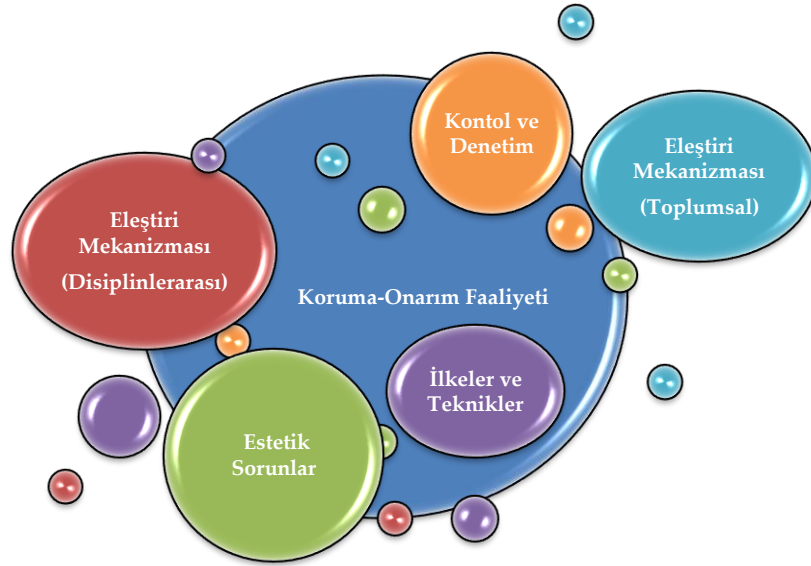
Kültür varlıklarında ve sanat eserlerinde koruma-onarım çalışmaları, konuyla ilgili kurum, kuruluş ve uzmanların ortak görüşleri doğrultusunda belirlenen yaklaşımlar ve ilkeler doğrultusunda yapılmaktadır. Bu ilke ve yaklaşımlar uluslararası kuruluşlar (UNESCO, ICCROM, ICOMOS, ICOM vb.) tarafından, kendilerine üye tüm ülkelerle birlikte çalışmalarını sürdürmektedir. Sanat eserleri ve diğer arkeolojik kültür varlıklarının koruma-onarım çalışmalarında eserlerin tarihsel ve estetik değerleri göz önünde bulundurularak çok farklı metotlarda uygulamalar yapılabilmektedir. 19. yüzyıldan itibaren farklı ülkelerde gelişim gösteren koruma-onarım yaklaşımları, 21. yüzyılda tamamen evrensel niteliği olan ve sürdürülebilir hale getirilen bilimsel bir disiplin halini almıştır. Ülkemiz de birçok uluslararası kurum ve kuruluşun üyesi olarak deklare edilen ilke ve kuralları kabul etmiş sayılmaktadır. 1960’lı yıllardan itibaren çok az sayıda akademisyenin ilgisini çeken koruma-onarım disiplinleri ile ilgili çalışmalar halen bireysel çalışmalar/girişimler sayesinde ilerleyebilmektedir. Elbette ki zamanla üniversitelerde bu konu ile ilgili bölümler açılmıştır. Ancak, konu ile ilgili toplumsal bilincin zayıflığı, uzman yetersizliği ve özellikle son 20 yılda koruma-onarım uygulamalarının sayıca artması ile iş niteliğinin tartışmalı hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

Kültürel mirasın korunması ve onarılması faaliyetlerinin bugününe bakacak olursak maalesef yanlış öğrenilmiş ve sorgulanmayan genel-geçer bilgiler ile devam eden çalışmalar olduğunu, farklı coğrafyalarda, farklı şartlar altında aynı uygulamaların yapıldığı çalışmaları

¹³ Ruskin, *Belleğin Lambası*, 78.

ve buna benzer birçok sorunun olduğunu görmekteyiz. Bu konu ile ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşları ile eğitim kurumları da bu sistemin bir parçası durumdadır.

Kültür varlıklarının koruma-onarım felsefesini ve pratiğini özümsemiş olan az sayıdaki uzmanın bireysel çabaları ile devam eden disiplinin geleceği de bu az sayıdaki uzmanın tutumuna bağlı olarak şekillenecek gibi görünmektedir. Anadolu coğrafyasında bölgesel ve dönemsel özellikleri ile günümüz koşulları dikkate alınarak, çağımızın imkanlarından da yararlanılarak, bilimsel araştırma ve uygulama teknikleri ile oluşturulacak ilkeler bütünü ile bu disiplinin öncelikle bu alanda çalışan, düşünen, uygulayan kişi ve kurumlar arasında yaklaşım birliği oluşturulması gerekmektedir. İkinci aşama ise toplumun, konu ile ilgili olumsuz algısının düzeltilmesi ve eleştirme kriterlerinin (hem toplum için hem de mesleki çevreler için) belli bir temele dayalı ve sistemli şekilde düzenlenerek yaygınlaştırılmasıdır.

Şekil 2 Koruma-Onarım Faaliyetlerinde İlişkiler Baloncuğu

Bütüncül bir koruma-onarım yaklaşımı ele alınan konu çevresinde ancak tüm paydaş ve disiplinlerin tüm sürece katkı sunabilen bir anlayış ortaya koyması ile mümkündür. Aksi halde, mevcut durumda olduğu gibi “ben yaptım oldu” anlayışının ötesine geçmek giderek zorlaşacaktır.

Brandi'ye¹⁴ göre *Restorasyon her şeyden önce, eserin gerçekten tanındığı zamandır. Bu evre, tarihsel ve artistik gözlem, belgeleme ve bilimsel araştırma gerektirir*¹⁵ sözüyle, sanat eserlerin korunması ile ilgili yaklaşımını ortaya koymuştur. Günümüzde birçok kurum, kuruluş ve uzman halen bu yaklaşım temelinde çalışmalarını sürdürmektedirler. Halen geçerliliğini koruyan yaklaşımları ile Brandi, koruma-onarım konusuna, felsefi-teorik yaklaşımları ve uygulanabilir tavsiyeleri ile üzerinde durulması ve mutlaka okutulması gereken temel kaynaklardan birisidir.

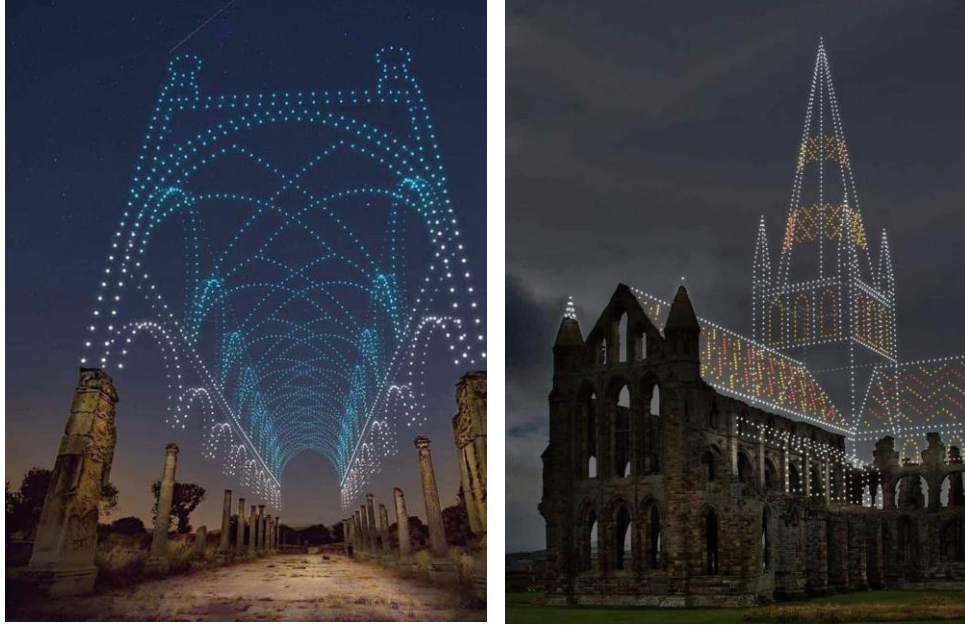
21. yüzyılın başlarında, dijitalleşme ile birlikte dönüşen her şey de olduğu gibi, koruma-onarım alanında bazı değişimler olacaktır. Burada Anadolu'nun zengin kültürel mirasa sahip coğrafyası göz önüne alındığında yeni teorilerin çıkış noktası olması beklenebilir. Kültür varlıklarının korunmasında dijital imkânlardan yararlanma noktasında öngörülür ve sürdürülebilir teori ve yaklaşımlar için geç kalınmamasında yarar vardır. Kültür varlıklarının belgelenmesi, malzemesinin korunması, sunulması ve yayınlanması gibi faaliyetler konusunda dijital imkânların dünyada nasıl kullanıldığı veya geleneksel yöntemlerle devam edilen çalışmalarla ilgili ne gibi dijitalleşme unsurları geliştirilebileceği, ciddiyle ele alınması gereken hususlardır.

Kesik Minare'nin tamamlanması dijital imkânlardan yararlanılarak (örneğin: isteyenler için, VR¹⁶ gözlüklerle bakıldığında minareyi tamamlanmış halde görülmesi yapılırdı, hem çağın teknolojik imkânlarından yararlanılmış olacak, hem de çağın gerektirdiği koruma-onarım yaklaşımı ortaya konmuş olacaktır.

¹⁴ Cesare Brandi (Siena, 8 Nisan 1906 - Vignano, 19 Ocak 1988) Sanat eleştirmeni, sanat tarihçisi ve koruma-onarım teorisinde uzman. 1939'da Roma'daki *Istituto Centrale per il Restauro'nun* (Merkez Restorasyon Enstitüsü'nün kurucusudur. *Teoria del Restauro* (Restorasyon Teorisi) adlı kitabı bulunmaktadır.

¹⁵ Cesare Brandi, *Theory of Restoration* (Nardini Editore, 2005), 25.

¹⁶ Sanal gerçeklik gözlüğü en genel tanımıyla VR ortamlar için hazırlanmış bir ekipmandır diyebiliriz. VR yani *virtual reality* denilen ve dilimize sanal gerçeklik olarak çevrilen teknolojik terime artık günümüzde oldukça hakimiz. Teknoloji ile yaratılmış sanal bir ortamı içerisindeymiş gibi hissetmemizi sağlayan sanal gerçeklik için kullanılan en yaygın araçlardan bir tanesi VR gözlük yani sanal gerçeklik gözlüğüdür (URL-4).

Fotoğraf 2 Dijital Rekonstrüksiyon Uygulamaları (URL-5)

Şehzade Korkut Camii ile ilgili olarak koruma-onarım ile verilen yeni işlevin yanı sıra, eldeki veriler ışığında kültür varlığı olarak yapının tarihsel süreçteki görüntülerinin dijital olarak sergilenmesi seçeneği olduğu halde tercih edilmemiştir.

Diğer bir olası fikir ise, izleyiciye onarımlarda olabilecek tüm ihtimalleri¹⁷ dijital olarak sunmak ve eseri minimum müdahalelerde bulunarak günümüze ulaştığı haliyle korumaktır. Elbette bu fikrin uygulanmasının yeniden işlev verilen her kültür varlığının korunmasında mümkün olmayacağı aşikârdır ancak özellikle müzeye çevrilen alanlar için düşünülmelidir. Kültür varlıklarının geleceğe aktarılmasında bu konuda alınan kararlarda yenilikçi fikirlere açık olmak ve “esnek” davranma yaklaşımlarını geliştirmek oldukça önemlidir.

¹⁷ Eserin geçirdiği evreler ya da göstermek istenilen dönem ve durumu ile ilgili dijital imkanlarla elde edilebilecek görsel, film veya 3 Boyutlu tasarımlar üretilebilir ve sunulabilir. Sunumun şekli günümüzde kullanılan panolar, ekranlar vs. olabileceği gibi, dijital olarak akıllı uygulamalar, oyunlar vb. dijital araçlarla mümkündür.

Şekil 3 Dijital Olarak Sunulması ve İzlenebilmesine Örnek Olarak Şehzade Korkut Camii

KÜLTÜR VARLIĞININ YENİDEN KULLANILMASI: “PRATİK RESTORASYON” (2004-2022)

Kültür varlıklarının *koruyarak kullanma-kullanarak koruma* yaklaşımı ile korunması ilkesinden yola çıkılarak çok sayıda tarihi yapı yeniden işlevlendirilmek amacı ile “restore” edilmektedir. Ülkemizde kültür varlıklarının korunması ve onarılması ile ilgili faaliyetler azımsanamayacak mevzuatlar ile uygulanmaktadır. Değerlendirme yapacağımız konu ile ilgili T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde çok sayıda kurum bulunmaktadır. Bunun dışında belediyeler bünyesindeki KUDEB’ler de (Koruma Uygulama ve Denetim Büroları) çok sayıda koruma-onarım faaliyetini yürüten diğer kurumlardır.

Kültür varlıklarının yeniden kullanılması/işlevlendirilmesi ile ilgili en temel uluslararası dayanak, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nün 5. maddesinde: *Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir* (URL-6) şeklinde ifade edilmiştir.

Kültür varlıklarının korunması amacıyla gerçekleştirilen yeniden kullanma/işlevlendirme uygulamalarında mevzuatta ilkesel bir aykırılık bulunmamaktadır. Ancak bu niyetle yapılan restorasyon çalışmalarının büyük bir kısmında koruma-onarım uygulamaları ilkesel ve yönetsel açıdan sorunludur. Öncelikle bu tip çalışmaların büyük bir kısmı finansal ve zamansal sınırlarla gerçekleştirildiğinden, kötü, hatalı ve yanlış malzeme kullanımı, meslek elemanı veya uzman yerine ucuz iş gücü tercihi, tüm koruma-onarım faaliyetinin kalitesini düşürmektedir. Bir diğer sorun zaman sorundur. Kısıtlı zamanlarda gerçekleştirilmesinin istenmesi, ister istemez koruma-onarım çalışmalarına zarar vermektedir. Oysaki, koruma-onarım çalışması, kültür varlığının, tarihsel sürecinin, malzemesinin, yapım tekniklerinin, korunma-bozulma durumunun, belgelenmesinin vb. çalışmaların gerçekleştirildiği, tanıma, izleme, değerlendirme ve uygulama sürecidir. Bu ilke

ve tekniklerin büyük bir kısmının göz ardı edildiği yaklaşımla pratik olarak gerçekleştirilen çalışmaların ne yazık ki sayıları her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmalarda belgeleme eksikliği nedeniyle çalışmalara ait istatistik oluşturulamamaktadır.

	Bilimsel Restorasyon ¹⁸	Pratik Restorasyon ¹⁹
Koruma Onarım Prog.	+	-
Belgeleme (Öncesi)	+	-
Araştırma-Tespit-Analiz	+	-
Koruma-Onarım Uyg.	+	+
Belgeleme (Sonrası)	+	-
Periyodik Bakım	+	-
Rapor/Yayın/Arşiv	+	-
Koruma-Onarım Uzmanı (Uygulamacı)	+	-
Koruma-Onarım Uzmanı (Denetleyici)	+	-

Tablo 1 Bilimsel ve Pratik Restorasyon Uygulamalarında Genel Yaklaşımlar

SONUÇ

Şehzade Korkut Camii/Kesik Minare, Ortaçağlardan kalma bir başka dini yapının (kilise) camiye çevrilmesi ile değişim geçirmiş, yakın geçmişte de kaderine terk edilmesinin ardından, geçtiğimiz yıllarda yeniden cami olarak kullanılması amacıyla koruma-onarım süreci geçirmiştir. Bahsettiğimiz yapı için “zaten camiydi” ifadesi, yapının ilk yapılma amacı ve yakın geçmişteki terk edilmiş işlevsiz kalma süreci göz önüne alındığında anlamsız bir argümana dönüşür çünkü bu yapı zaman içinde artık Kesik Minaresi ile anılan ve tümüyle bu sembolik değerle anlamlandırılan bir kültür varlığına dönüşmüştür.

Kesik Minare'nin tamamlanarak sembolik değerinin kaybedilmesi ile başlayan tartışmalar, bize koruma-onarım tercihlerinde çok yönlü ve kabul görür seçeneklerle düşünmemiz gerektiğini bir kez daha hatırlatmaktadır. Sonuçları dolayısıyla tarihsel ve felsefi olarak referans aldığımız Theseus'un Gemisi Paradoksu ile yüzyıllardır tartışılan

¹⁸ Kültür varlıklarının, alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından, Uluslararası koruma-onarım ilke ve kararları dikkate alınarak gerçekleştirilen çalışma.

¹⁹ Kültür varlıklarının, çoğu zaman uzman olmayan(hatta meslek dışı) kişiler tarafından, genellikle ticari amaçlı, gerçekleştirilen çalışma.

konu, anıt olarak kabul görmüş ve koruma adına malzemeleri yenileri ile değiştirilmiş olan geminin hala o gemi olup olmadığıdır. Tartışmayı günümüzdeki kültür varlığı koruma konularıyla ilişkilendirdiğimizde olası hatalı uygulamaların ve sonuçlarının önceden değerlendirilmesine katkıda bulunabilir. Tartışma konumuz olan Kesik Minare özelinde ise, gerçekleştirilen tamamlama ile söz konusu yapı anıtsal özelliği ve sembolik değerini tamamen kaybetmiştir.

Kültür varlığı olarak kabul görmüş eserlerin “yeniden inşası” söz konusu olamaz. Kesik Minare de kullanım amacı ne olursa olsun bulunduğu coğrafyada toplumsal hafızalarda o haliyle yer edinmiş ve tanımlanmıştır. Sanat eserlerinin izlenmesinde ve yorumlanmasındaki izleyicinin niteliği kültür varlığının yorumlanmasında da gerekli bir niteliktir. Kültür varlıklarının korunması ve sunulmasında çağdaş koruma ilkelerinin uygulanmasının yanı sıra gerekli olan şey, ona anlam yükleme ve yorumlama noktasında, onu izleyen bireylerin yapının tarihsel süreçleri ve mevcut durumu ile ilgili bilgi edinebilmesidir. Kültür varlıklarının yalnızca tanımlarını yapmak onları korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak için yeterli bir çaba değildir. Her şeyden önce onları, iyi belgelemek (çağın tüm imkanlarını kullanarak), dijital veri (data) bankaları oluşturmak ve kültürel mirası korumakla ilgili geleneksel düşünme biçimimizin yanında dijital “düşünme biçimleri” geliştirmek önemlidir. Kültür varlıklarını korumak, geçmişi, bugünü ve geleceği korumaktır. Toplumların kültürel geçmişlerine gösterdikleri saygıyı bize en iyi gösteren, o toplumun sahip çıkabildiği ve koruyabildiği kültür varlıklarıdır.

KAYNAKÇA

- Brandi, Cesare. *Theory of Restoration* (Rome: Nardini Editore, 2005).
- Heinz, Gamze. "O Şimdi Bir Cami; Panhagia, Antalya Kesik Minare", *Amisos* 5/9, 2020:324-342.
- Madran, Emre ve Tunçer, Mehmet. "Koruma Kavramının Tarihsel Gelişmesi", *Kültürel Miras Mevzuat*, ed. M.S. Akpolat, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014), 2-27.
- Plutarch. *Theseus- Romulus Parallel Hayatlar*, çev. İo Çokona, (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları 2015).
- Riegl, Alois. *Modern Anıt Kültü*, çev. Erdem Ceylan (Ankara: Daimon Yayınları 2015).
- Ruskin, John. *Belleğin Lambası-Seçme Yazılar 1*, çev. Ali N. Tezel (İstanbul: Corpus Yayınları 2016).
- Vonnegut, Kunt. *Daha Ne Olsun: Mezuniyet Konuşmaları (This Isn't Nice, What Is?: Advice for the Young)*, çev. Algan Segintüredi (İstanbul: A.P.R.I.L. Yayıncılık 2014).

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL-1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/korkut-camii> 27.04.2022 tarihinde alınmıştır.
- URL-2 <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-68839/antalya-kultur-envanteri.html> 23.04.2021 tarihinde alınmıştır.
- URL-3 <https://sakirkosemimarlik.com/antalya-kesik-minare-korkut-camii-restorasyonu> 05.06.2022 tarihinde alınmıştır.
- URL-4 <https://www.endustri40.com/sanal-gerceklik-virtual-reality/> 27.04.2022 tarihinde alınmıştır.
- URL-5 <https://www.instagram.com/p/Cj5JVyvrRFZ/> 20.10.2022 tarihinde alınmıştır.
- URL-6 http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf 18.04.2022 tarihinde alınmıştır.